

Світлана БЕРЕЖНА

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ІСТОРИЧНІ ОСВІТНІ КОНСТРУКТИ

В статті розглядається зміна парадигми історичного пізнання в умовах полікультурного суспільства. Звертається увага на переорієнтацію вивчення історії з “макрорівня” на “макрорівень”. Зроблено висновок про важливу роль історичного пізнання в формуванні полікультурного суспільства.

Ключові слова: історичне пізнання, полікультурне суспільство, історична пам'ять, мікроісторія.

Постановка проблеми. Становлення громадянського суспільства в Україні активізувало проблему балансу між національною ідентичністю та культурною різноманітністю. Кожна етносоціальна група, що проживає в Україні, має свою культуру, яка збагачує та урізноманітнює українську національну, звідси можна говорити про Україну не лише як про поліетнічну державу, а й як про полікультурну. В таких умовах належне місце належить історичному пізнанню, де кожна етнічна, культурна та релігійна група сприймається рівнозначна та рівноправна. Таке ставлення необхідне для подолання зверхнього ставлення однієї групи до іншої, дискримінації, расизму, шовінізму та націоналізму.

Подібна ситуація спостерігається також в Європі. За дуже малим включенням, європейські країни характеризуються етнічним, мовним, культурним різноманіттям та/або релігійним розмаїттям. Територіальні кордони не співпадають із населенням, яке є неоднорідним за культурними, мовними та релігійними ознаками. В деяких випадках, меншини жили тут дуже давно, з тих часів, коли іще не утворились сучасні європейські держави. В інших випадках, вони перебрались сюди не так давно, в результаті війни, зникнення або занепаду імперій, анексії, переслідувань або політичної чи економічної міграції.

Тому, не випадково у ствердженні принципів міжкультурного та міжконфесійного діалогу в сучасному суспільстві особлива роль належить історичному пізнанню. Саме історія пропонує вирішення одного з найважливіших завдань: виховання толерантності, формування міжкультурної особливості, яка поважає права і свободу інших людей і здатна жити в складному, багатогранному світі, що динамічно розвивається.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням полікультурності в історичній освіті присвячені роботи таких вчених як: Д. Бенкс, К. Грант, Р. Кохена, Л. Роса. Науковці звертають увагу на зміну парадигми вивчення історії з монокультурної стратегії на полікультурну спрямованість в добу постмодерну.

Метою нашої роботи є аналіз ефективності розвитку історичного пізнання в сучасних умовах прогресивних змін. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- здійснити концептуалізацію дослідницького інструментарію доби постмодернізму;
- визначити методологічні засади реконструкції історичних концепцій;
- дослідити історико-філософські основи сучасних історичних концепцій в умовах формування полікультурного суспільства.

Аналіз розвитку історичної науки в добу постмодерну дозволяє окреслити декілька підходів:

1. Перший – від історії народів до історії народів, що мешкають в державі.
2. Другий підхід – спрямований від історії спільнот до історії відмінностей.
3. Третій – характеризується розвитком від однолінійності до мультиперспективності в історії [5, с. 44].

Виклад основного матеріалу. В розвитку історичної освіти в умовах полікультуризму існує декілька проблем:

- спрощене розуміння сутності історичного пізнання;
- хибні думки щодо однорідності культури етнічних меншин;
- домінування етноцентричних переконань про те, що культура більшості є кращою за інші і має бути взірцем для представників інших культур.

Це пов'язано з тим, що традиційно країни, як старі, так і лише сформовані, відповідали на різноманітня ігноруванням відмінностей і концентрацією на спробах створення загальної національної ідентичності. А історії завжди відводилась важлива роль у цьому процесі. Її роль тут бачиться у представленні минулого з однієї перспективи – домінуючої культурної, етнічної або релігійної групи. Таким чином, мешканців певної країни змушують ідентифікувати себе виключно із амбіціями, боротьбою та тріумфами цієї групи. Полікультурний діалог в історії тут вважається не більше ніж засобом, яким одна група поглинається культурою іншої. Його метою стає наступне осмислення: як збільшити та продовжити вищість домінантної культурної групи у країні.

Цей принцип був прийнятий, наприклад, у США на початку їх розвитку. Імігранти до США, яким би не було їхнє походження, мали прийняти нову ідентичність – стати американцями. Д. Адамс заявляв: “Вони мають покинути свою європейську оболонку і ніколи до неї не повертатись... Вони повинні дивитись вперед, на своє благополуччя, а не назад, на своїх предків”.

Альтернативною відповіддю сучасного історичного пізнання стає відображення тієї реальності, що індивіди мають не одну, а декілька ідентичностей, що культурне розмаїття слід вітати, а не придушувати, що воно збагачує, а не послаблює і що сприяння єдності і почуття національної ідентичності в середині країни не означає, що її громадяни мають ігнорувати свої різноманітні культурні, релігійні, етнічні, соціальні та інші ідентичності.

Але в даному випадку ми не можемо уникнути розгляду суперечливих та чутливих питань. На жаль, минуле дає нам цілий спектр питань: голокост, етнічні чистки, погроми, рабство, злочини війни, колабораціонізм з окупаційними силами, порушення угод, депортації, ставлення до робітників-мігрантів та біженців, військова окупація, порушення прав людини, релігійні переслідування та сектантські конфлікти, тощо. В історії кожної країни є перелік таких питань.

Найбільш чутливі питання в сучасній історії пов'язані з тим, як люди визначають себе і свої права як членів національної, культурної, релігійної чи етнічної групи. Ці аспекти історії, які стосуються національної чи колективної гордості, чи болю, найімовірніше будуть і чутливими, і суперечливими. Деякі науковці вважають, що події, які сприймаються іще гірше через страх, що згадування може відкрити старі рани та поновити поділи певної частини суспільства. З іншого боку, періоди завоювань, слави та панування можуть знову ж таки бути чутливими, оскільки вони можуть визначити ставлення до сусідів, яке не сприятиме толерантності і миру.

Ми погоджуємося із висловлюванням М. Рудь, яка вважає, що “сучасна соціально-культурна ситуація в Україні характеризується глибоким переосмисленням минулого, активізацією історичної пам'яті як невід'ємної частини суспільної свідомості, загального процесу формування громадянського полі культурного суспільства, у ході якого переборюється відчуженість особистості не тільки від влади і власності, але й від своєї культури, мови, традицій, звичаїв, релігії”.

Особливістю історичного пізнання в сучасному полікультурному полі є те, що воно допомагає зрозуміти наслідки впливу однієї культури на іншу, їх становлення й розвитку у часі та просторі.

Одним із основних аспектів формування історичного пізнання в полікультурному суспільстві стає проблема конструювання історичної пам'яті. Науковці виділяють її різні назви: “колективна пам'ять”, “публічна пам'ять”, “соціальна пам'ять”, “дифузна пам'ять”.

Марія Феретті вказує: “Пам'ять – та головна структурна складова, що наділяє суспільство уявленнями про власну ідентичність, дозволяє йому вписатися в значний проміжок часу, в традицію” [4].

Світобачення епохи сучасниками, в більшості випадків, відрізняється від тих уявлень, що складають колективну пам'ять.

Науковці виділяють три головних блоки колективної пам'яті: історичний, середньотерміновий (як, вважають, він є характерним для ХХ ст.), актуальний (постав у останні двадцять років). Але велике значення для формування історичної пам'яті має віддаленість епохи [3].

“Історична пам'ять” є сукупністю найбільш стійких психологічних компонентів; разом з тим вона змінюється під впливом нових подій, радикальних процесів, соціальних змін, моральної та культурної еволюції суспільства.

Образ національних героїв формувався, трансформувався, в історичній пам'яті в українському суспільстві в залежності від історичного досвіду, зміни реалій повсякденності та ідейно-політичних та соціально-психологічних зрушень. Існують об'єктивні (економічні, політичні) та суб'єктивні фактори становлення образу національного героя.

Суб'єктивний бік історичного пізнання-формулювання принципів та з'ясування стереотипів, оцінка змісту та переоцінка цінностей, що окреслювалась інтелектуалами, особами, що виконували не тільки ідеологічні, але й просвітницькі, освітні функції.

Як вказують дослідження: “взаємодія між народом та елітою, що відрізняється за змістом і контекстом, сприяє формуванню складного комплексу публічної колективної пам'яті, яка дозволяє інтерпретувати минуле нації та моделювати її бажане майбутнє”.

Але прагнення затвердити національні цінності в історії часто призводили до насильства, наслідками яких ставали агресивний сепаратизм та тероризм. Тому, мирне співіснування різних культурних цінностей є не лише необхідною умовою мирного розвитку цивілізації, а й її виживання.

Важливим інструментом внутрішньої політики стає міф. Підйом національної самосвідомості супроводжується появою національних стереотипів. Спостерігається “героїзація” історії.

У. Альтерматт підкреслював, що для постсоціалістичних країн на сучасному етапі “... націоналізм слугує псевдорелігійним опіумом для народу, дезорієнтованого та потерпаючого від потужних посткомуністичних трансформацій” [1, с. 306].

Зростання націоналізму пов'язане з таким проявом, як етноцентризм. Дослідники вказують: “Етноцентризм – схильність і прагнення людини оцінювати всі життєві і культурні явища крізь призму своєї етнічної групи, яка вважається еталоном найдосконалішого у всіх відношеннях”. Особливо це помітно в підручниках з історії України сер. 90-х рр. ХХ ст. Наслідком стає поширення проявів “полікультурної сліпоты” та мікроконофліктів на міжетнічному ґрунті.

Аналіз підручників показує, що концепція історичного пізнання спирається на розвиток титульної нації, історія інших народів, що мешкають на території держави, згадується випадково.

При такому підході ми отримуємо досить зменшений варіант історії. Значні її складові залишаються поза межами вивчення.

Ми розуміємо, що пізнання історії не може значно змінити ситуацію у суспільстві. Але коректно побудована історична освіта, що враховує інтереси всіх представників полікультурного суспільства може внести значний внесок в гармонізацію міжетнічних та міжкультурних взаємовідносин.

Як свідчить досвід останніх десятиріч, незбалансована політика у відношення нечисельних націй, їх культурних особливостей веде до значних соціальних деформацій, що несе помітні негативні наслідки.

Тому, важливе місце в історичному пізнанні належить конструюванню діалогу культур з метою формування толерантності в міжетнічних взаємовідносинах.

В сучасній історичній освіті дуже часто спостерігається консервативна традиція, яку досить важко змінити.

Однак, кардинально ця ситуація повинна змінитися лише у випадку прийняття державою офіційної політики підтримки полікультурності суспільства.

Це дозволить її членам зберігати їх культурну ідентичність, що, як свідчить світовий досвід, не суперечить політичним та економічним рамкам цього суспільства.

На початку ХХІ ст. створення державами національної ідентичності нетитульної нації пов'язано із значними перепонами.

Ці труднощі особливо помітні в тих випадках, коли в державі мешкає декілька етнічних, релігійних або лінгвістичних груп. Питання розвитку історичної освіти в даному суспільстві розвивається тільки шляхом врахування полікультурних складових.

Завдання держави – формування історичної свідомості громадян шляхом обрання різних комбінацій елементів ідентичності.

Сучасні західні історики – Б. Андерсен, Ч. Тілі та Е. Геллер звертають увагу на те, що: “Історія допомагає створити спільне майбутнє, яке спирається на спільне минуле. І навпаки, індивідуальності, що не мають спільного минулого з громадянами держави, бувають виключені, налаштовані супротив, і, таким чином не мають спільного минулого. Історія може об'єднувати народ, але й може руйнувати соціальну згуртованість суспільства”.

В цивілізаційній історії етнічність та її культурні компоненти вплітаються в національну свідомість. Це дозволяє зробити її варіативною, різнобічною, на якій будується будь-яка демократична держава.

Курт Хюбнер пише: “Національна свідомість завжди існувала, нехай це було в латентній формі, та не може бути знищена ... реакція на її придушення може привести до небезпечного вибуху”.

Історія повсякденності на відміну від традиційної етнографії обрала предметом дослідження не тільки речі, як матеріальні форми розвитку людського соціуму, але й відносини людей та речей, людей до речей та явищ повсякденності, соціальний та родинний стан людини, що формується в залежності від форм діяльності.

Історія повсякденності знаходиться в тандемі з “мікроісторією”. Вона стає антиподом “макроісторії”, тобто історії великих соціальних рухів та політичних процесів, яка довгий час панувала в науці.

“Історія ментальностей”, що виникла на межі тисячоліть, підвела дослідників до висновку про необхідність вивчення різних “історій” – історій почуттів переможців та переможених, хворих та маргіналів, молоді та старшого покоління. Тобто виникає історія “негероїв”. Як окремий

напрямок розвивається “гендерна” історія. Перші дослідники цього напрямку доводили про необхідність вивчення “жіночої історії”.

Дослідники визнали, що історія стає іншою. “Ми отримуємо нову історію, що по-новому прочитана, витончена – вперше ми отримали справжню історію людства”.

Поштовхом для появи нової історії, що раніше вважалась загальною (всесвітньою), було визнане право на існування різних історій. Цей підхід стає дуже схожим із постмодерністською ідеєю плюралізму.

Реакцією на вивчення науками про минуле великих структурних змін, політичних рухів стало створення локальної історії, дуже схожої з оновленим краєзнавством. Її дослідники поставили за мету створити різновид павутиння з вузькими осередками, яка б давала дослідникам “зображення сітки соціальних зв’язків, в яких знаходиться людина”.

Одним з напрямків стає усна історія. Вона стоїть посередині між історією та соціологією, що дозволяє цим дисциплінам застосовувати методи, підходи один одного. Недоліками усної історії є: обмеженість предмета дослідження та охоплення (можливість опитувати тільки тих, хто мешкає; чисельна обмеженість) більш емпіричного, ніж теоретичного рівня узагальнень.

“Інші історії” передбачали реконструкцію історії, що можливо побачить “іншими очима”: дитини, жінки, старої людини. Саме ці студії стають важливими для постмодерністської парадигми.

Гендерні дослідження стали тим об’єднуючим контекстом, що підтверджує поліцентричність навколишнього світу, плюралізм типів історичної свідомості, багатогранність методів та підходів, за допомогою яких ми можемо пізнати минуле та сучасне. Без цього поєднання, як помітив П’єр Бурдьє, “легко зруйнувати науку в феєричних спалахах нігілізму” [2, с. 28].

Але перед істориками повстало завдання дослідження минулого без модернізації, без привнесення сучасних нашарувань, завдання розкутування основ наших уявлень в минулому, серед старих моделей свідомості та форм пізнання, соціальних практик, владних відносин та соціальних інститутів.

З кінця ХХ ст. відбулася значна фрагментація історії, що стало відображенням включення нових елементів суспільства до історичного пізнання. Якщо колись Г. Зіммель писав: “Давайте поглянемо – у нас відсутня історія Любові, Історія смерті! Відсутня історія жалю та історія жорстокості. Немає історії Радощів”, то зараз разом із загальною, економічною, аграрною історією, історією міжнародних відносин ми розглядаємо історію повсякденності – робочу історію, історію міста, психоісторію, гендерну історію, тощо.

Висновки. Отже, в період постмодернізму спостерігається певна переорієнтація історичного пізнання з “макро-” на “мікроісторію”. Але процес засвоєння соціальної реальності істориками здійснюється не тільки шляхом

експансії (додавання нових елементів), так і шляхом поглиблення старої тематики.

Історичне пізнання в полікультурному суспільстві формує відкритість особистості, спонукає її до розуміння та вивчення культурних цінностей інших народів. Воно ставить перед собою актуальні цілі та завдання, спрямовує особистість на конструктивний діалог з представниками інших соціокультурних спільнот.

Література

1. Альтерматт, У. Етнонаціоналізм в Європі [Текст] : пер. с нем. / У. Альтматт. – М. : Російський державний гуманітарний університет, 2000. – 367 с.
2. Бур'є, П. За раціоналістическою історією [Текст] / П. Бур'є // Соціо-логіс постмодернізму : альманах Російсько-французького центра соціологіческх досліджень. – М., Ізд-во Інститута експериментальної соціології, 1997. – С. 9–29.
3. Кара-Мурза, С. Під хруст французької булки. Коротка пам'ять – срочна національна проблема [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.Politjournal.ru/index.php?action=Articles&dirid=73&te1r=1862&issue=49>
4. Ферретті, М. Расстройство памяти: Россия и сталинизм [Електронний ресурс] – Режим доступу / <http://www.Liberal.ru/article.asp?Num=988print=1>
5. Шейнер-Хамсі, Г. Способы отражения в учебных планах и учебниках географических и цивилизационных аспектов сногкультурного общества [Текст] / Г. Шейнер-Хамсі // Преподавание истории в поликультурном обществе и пограничных территориях. – Хабаровск, 1999. – С. 41–50.

Summary

Berejna, Svitlana. Multicultural society and historical constructs education.

In the article the changing paradigm of historical knowledge in a multicultural society. Attention is paid to studying the history of the reorientation of “macro” to “micro”. The conclusion about the importance of historical knowledge in the formation of a multicultural society.

Keywords: *historical knowledge, multicultural society, historical memory, micro history.*

Отримано 25.11.2011